BOSHLANGICH SINFLARDA INIOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARI

Ergashev Rustam Nadjimovich
Guliston davlat pedagogika instituti
professori v.b., ped. fan. nomzodi
e-mail: ergashev@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu tezisda innovatsion ta’limning an’anaviy o‘quv-tarbiya jarayonidan farqli jihatlari, uning o‘ziga xos xususiyatlari va uning turli xil ko‘rinishlari, ta’limning maqsadi, mazmuni, metod va texnologiyasiga bevosita ta’siri asoslab berilgan. Uni tashkil etish shakli va boshqaruv tizimi, pedagogik faoliyat va o‘quv-bilish jarayonini tashkil etishdagi o‘ziga xoslik, ta’lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimi, o‘quv-metodik ta’minoti, tarbiyaviy ishlar tizimi, o‘quv reja va o‘quv dasturlari, o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatiga bog‘liqligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Abstract. In the thesis, the different aspects of innovative education from the traditional educational process, its specific features and various forms, the impact of education on the goal, content, method and technology are justified. The form of its organization and management system, the originality in the organization of pedagogical activities and the educational process, the system of monitoring and evaluating educational levels, educational and methodological support, the system of educational work and their impact on the plan and educational programs, student and teacher activities are clearly shown.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, innovatsion texnologik ta’lim, uning o‘ziga xos xususiyatlari, tashkiliy shakl va boshqaruv tizimi, ta’lim tizimi, pedagogik tizim, yangilik xillari, ta’limni nazorat qilish va baholash tizimi, tarbiyaviy ishlar tizimi, kafolatlangan natija.

Bugungi kunda uzluksiz ta’limning barcha turlariga an’anaviy va ommaviy ko‘rinishdagi o‘quv-tarbiya jarayonlari o‘rniga o‘ziga xos yangilik bo‘lib innovatsion pedagogik texnologiyalar kirib keldi. *“Innovatsion ta’lim”* deganda odatda o‘quv jarayoniga yangi elementlarni olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ham innovatsiya ta’lim tizimiga o‘zgartirishlar olib kirish bilan bevosita bog‘liq. Bunday o‘zgartirishlar ta’lim tizimining: maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, uni tashkil etish shakl va boshqaruv tizimiga; pedagogik faoliyatdagi o‘ziga

xoslik va o‘quv-bilish jarayonini tashkil etishga; ta’lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga; o‘quv-metodik ta’minotiga; tarbiyaviy ishlar tizimiga; o‘quv reja va o‘quv dasturlariga; o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatiga bog‘liq. [1]

Yangilik tarixiy aspektda nisbiylik ahamiyat kasb etadi. Yangilik aniq tarixiy xarakterga ega, ya’ni o‘z vaqtidan oldin paydo bo‘lishi mumkin, o‘z vaqtida me’yor bo‘lishi yoki eskirishi ham mumkin. Maktab yoki oliy tizimning rivojlanish jarayonida, ehtimol ta’lim tizimi butunicha: absolyut yangiligi (o‘xshashi, prototipning yo‘qligi); nisbatan yangiligi; o‘ziga xos, ixtirochiligi ko‘rinishidagilar hisobga olinadi.

Yangilik xillari maktab va oliy tizimda turlicha asoslarga ko‘ra guruhlanadi:

Birinchi guruh yangiliklarni kiritish, maktab va oliy tizimda sodir bo‘ladigan pedagogik jarayonga aloqadorligi bilan asoslanadi. Ushbu jarayonni tushunishga tayanib, quyidagi ko‘rinishdagi yangilik xillarini ajratish mumkin:

- ta’lim maqsadi va mazmuniga;
- pedagogik jarayon metodikasi, vazifalari, usullari, texnologiyalarga;
- ta’lim va tarbiyani tashkil etish shakllari va vositalari;
- rahbariyat, pedagog va o‘quvchilar faoliyatiga. [2]

Ta’lim tizimiga ikkinchi guruh yangilikni kiritish hajmi belgisiga asoslanadi. Bu yerda quyidagi o‘zgarishlarni ajratish mumkin:

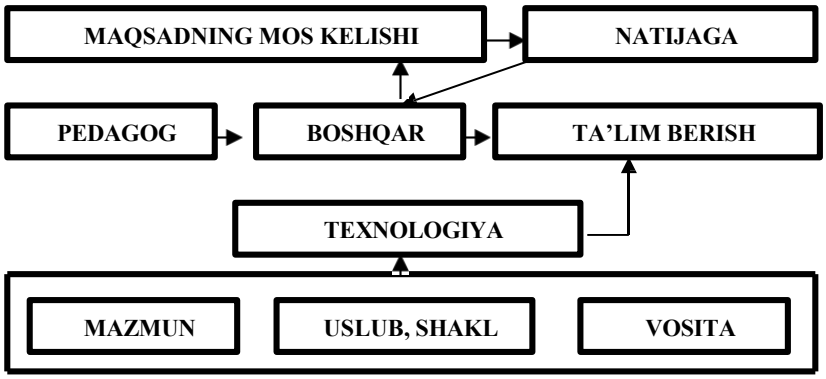
- bir-birlari bilan bog‘liq bo‘lmagan lokal va alohida (bir tomonlamalilik);
- kompleks, o‘zaro bir-biri bilan bog‘liq;
- butun maktab va oliy tizimni qamrab oluvchi, tizimli.

Uchinchi guruh innovatsion imkoniyatlarga qarab amalga oshiriladi. Bu holatda quyidagilar e’tiborga olinadi:

- ta’lim dasturlari, o‘quv rejalar, tuzilmalarni takomillashtirish, ixtirochilik, ko‘rinishlarni o‘zgartirish bilan bog‘liq ma’lum va qabul qilinganlarni modifikatsiyalash;
- kombinatorlikka (o‘zgartirishlar) xos yangilik kiritish;
- radikal o‘zgartirishlar. [3,74]

Ko‘rilgan ushbu pedagogik tizimni mukammal tarkibiy tuzilishga ega deb bo‘lmaydi. Ko‘rsatib o‘tilganlarga qo‘shila olmaydiganlar pedagogik tizimning muhim tarkibiy qismlari, shuningdek, «natijalar», «o‘quv-tarbiyaviy jarayonni boshqarish», «texnologiya»lardan iborat, deb ham hisoblashlari mumkin.

Ular quyida berilgan chizmadagi pedagogik tizim modelida ko‘zga tashlanadi.

Maqsadlar natijalar bilan mos kelib, uzluksiz jarayon tashkil etadi. Maqsadlarning natija bilan to‘la mos kelishi pedagogik jarayonning ishonchi, o‘lchov ko‘rsatkichi bo‘lib xizmat qiladi. Pedagogik tizim boshqaruv, birlashtiruvchi hamma tarkibiy qismlari nisbatan mustaqil qism hisoblanadi, chunki ular o‘z maqsad va tuzilishlariga egadir.

Pedagogik tizimni tashkil etuvchi tarkibiy qismi sifatida alohida omillar birligi deb ta’kidlagan holda ularni ko‘pincha, o‘quv-tarbiya jarayonining texnologiyasi deb ko‘rsatadilar. Bunday yondashishda pedagogik tizim ko‘zlangan maqsadga erishishni ta’minlaydigan mustahkam tashkiliy texnologik kompleks bo‘ladi. Shuni ta’kidlash kerakki, pedagogik tizim har doim ham texnologiyadir. Ana shu belgisi bo‘yicha pedagogik tizimning tarkibiy qismlar ixtiyoriy

«to‘plamidan» ajratib olish osondir.

Texnologiya – bu qat’iy tashkiliy mantiqqa bo‘ysunuvchi imkoniyatlarini belgilovchi tizimning ichki sifatidir. Shu bilan birga topshiriqni baholash darajasining o‘zidayoq, texnolog ma’lum jarayonlar hamda hodisalarga tayanadi. Ma’lum jarayonlar muvaffaqiyat ifodasining dalili sifatida foydalaniladi, ajoyib xodisalar natijalari esa yangi sabab va formula manbalari sifatida amalga oshiriladi. O‘quv texnologiyalarni loyihalashtirish metodik «tajribalarni umumlashtirishdan» farqli «mumkin emas» xulosasini bermaydi. Texnolog uchun bu faqatgina vaqt va harajatlar masalasidir. Texnolog faqatgina yaxshi ma’lum, tekshirib ko‘rilgan, asoslangan, shubha qilinmaydigan fikrlarga asoslanadi. Texnolog tajribalar o‘tkazmay, aniq ko‘zlangan natijalar bilan ish olib boradi.

Texnologiya variantlikka yo‘l qo‘ymaydi uning asosiy vazifasi – aniq kafolatlangan natija olishdir, u har doim ham asosiy yechimida oddiydir. Asosiy yechimni tushunish qolgan hammasini, o‘zaro zarur elementlar tizimi, tartibining mazmunini ochib beradi. Texnologiyadan hech bir qismini olib tashlab bo‘lmaydi, u yerda ortiqchasi bo‘lmaydi, bo‘lishi mumkin ham emas. Bu juda murakkab holat, har ikkinchi o‘qituvchi izlash – tadqiqotchilik tartibida ish olib boradi va shu bilan bolaning maktabdagi hayoti natijasining noaniqligini kuchaytiradi. [4,29]

Har doim, ayniqsa «aniq» fanlar deb nomlanuvchi yo‘nalish vakillari orasida pedagoglarni xarakterlari uchun koyib turuvchilar topiladi va ular har galgidek pedagogika tizimi modellarini reviziya qilish va moderizatsiyalashdan boshlaydilar. Endi quyida pedagogika tizimida sodir bo‘ladigan jarayonlarniig ba’zi prinsipial xarakteristikalariga to‘xtalib o‘tamiz.

Pedagogik tizimining har bir aniq modifikatsiyasi ko‘zlangan natijaga erishishi aniq hususiyat va imkoniyatlarga ega degan qoidadan kelib chiqamiz. Bu imkoniyatlar tizimining aniq hususiyatlari bilan qat’iy belgilab qo‘yilgan. Bu tarzda biz ta’lim va tarbiyaviy jihatdan ko‘zlangan daraja va sifatga erishmoqchi bo‘lsak, unda shunga mos pedagogik tizim haqida o‘ylashimiz kerak va uning ishlashi pedagogik jarayonning kerakli yo‘nalishi va intensivligini ta’minlashi zarur. Buning natijasi, o‘quv-tarbiyaviy jarayonning yanada yuqoriroq samaradorligi, har doim pedagogik tizimni takomillashtirish oqibatidir. Bu juda murakkab muammo, ularni ishlab chiqishga dunyoda endi kirishilmoqda.

Hozirgi, umumiy ko‘rinishga juda ko‘p ko‘rinishli ko‘rsatgich, «xarajat» va “natija”larni to‘plash mumkin bo‘lmoqda. Ushbu muammoning foydaliligini aniqlash esa uni iqtisodiy nuqtai nazardan hal qilish imkonini beradi. Intuitiv va sub’ektiv baholarni juda oson noto‘g‘ri deyish mumkin va bu yerda vaziyatdan chiqish faqatgina fikrlarni to‘plashdan iborat bo‘ladi. Har qanday pedagogikaning maksimal umumiy samarasi 100% ko‘zlangan maqsadga to‘la erishilgan xisoblanib, agar tarbiyachilar uchun ilgari erishilgandan pastroq darajada bo‘lmasa mumkin bo‘ladi.

Yana biron-bir pedagogik tizim tuzilishiga nazar tashlaylik, u «yomon» va «yaxshi» pedagogik tizim uchun ham birdir. Uning uchun o‘qituvchi ham birdir**.** Uni o‘qituvchi, o‘quvchilar munosabatigacha soddalashtiramiz. Bu munosabatlar ilgari o‘rganilgan edi va umumiy xulosa ma’lum: deyarli 50% o‘qituvchidan, 50% esa o‘quvchiga bog‘liq. Bundan kelib chiqadiki, masalan: eng yomon pedagogik tizimning samaradorligi, aytaylik o‘qituvchi, umuman hech qanday harakatlarni amalga oshirmagan holda, ammo tizim ishlasa 50% dan kam bo‘lmaydi. An’anaviy pedagogik tizimning foydali harakat koeffitsenti 60% dan oshmaydi deb hisoblanadi. Bu esa maktab tarbiyalanuvchilarining faqatgina yarmidan ozgina ko‘prog‘i dasturni to‘la o‘zlashtira oladi deganini bildiradi.

Yana bir muhim fikr, tizimning umumiy nazariyasidan ma’lumki tizimni baravariga bir necha parametrlar bo‘yicha yaxshilash mumkin emas. To‘g‘ri yo‘l yangilikni asta-sekin, uning foydaliligiga ishonch hosil qilib, har tomonlama tekshirib ko‘rib, keyingi ishlarni o‘ylab kiritishdan iborat. Tajribalar shuni ko‘rsatadiki har bir yaratilgan yangilik oldiniga albatta ilgarigisidan ham yomon ishlaydi. Chunki bu jarayonni o‘rganish, moslashish, sustkashlikni yengish kerak.

Pedagogik tizimni takomillashtirishning asosiy yo‘llari ikkita: intensiv va ekstensiv. Intensiv rivojlanish pedagogik tizimni ichki imkoniyatlar hisobiga, ekstensiv yo‘l esa qo‘shimcha kuchlar

jalb etish – ya’ni, vositalar, asbob-uskunalar, texnologiyalar hisobiga takomillashtirishni ko‘zda tutadi. Pedagogik texnologiyaning intensiv rivojlanish imkoniyatlari tugagan deb hisoblanadi: maktabning mavjudligi ming yilliklar davomida hamma yo‘llarni sinab ko‘rgan, hozirgi pedagoglar nasibasi qaytarish, tarbiya vazifasini, mantiqiy chuqur esga olish, uning birlamchi asoslariga chuqur tushib borishdan iborat. [5,64]

Yana bir bor qaytarib aytamiz, agarda maktab oddiy faoliyat yuritayotgan, yashayotgan, rivojlanayogan va bolalarni o‘qitayotgan bo‘lsa, bu faqatgina o‘zining konservativ tabiati hisobigadir. Ba’zi nazariyotchilar aytadilarki, juda yaqin vaqt ichida pedagogikada innovatsiya bir ma’noni – orqaga, o‘tmishga, o‘ylab va oqilona tarbiyalash, ma’naviy tarbiyalovchi, yangiliklarsiz va tirishishlarsiz tinch tizimga qaytishnigina bildiradi degan fikrni aytmoqdalar.

G‘arb maktablari ekstensiv yo‘l bilan pedagogik mahsulotni yangi informatsion texnologiyalar, vaqtni turli xil o‘quv faoliyatlariga taqsimlash, sinfdagi differensatsiya va individuallashtirish hisobiga oshirish bilan rivojlanib bormoqda. Shu bilan pedagogik mahsulot sifati yaxshilanmoqdaki, bu savol aniqligicha qolmoqda: ko‘pchilik mustaqil ekspertlar bunga ishonchsizlik bildirmoqdalar. Bu holatdan chiqish yo‘li «O‘zaro bog‘liqlikdagi innovatsiya (yangiliklar)» deb ataluvchi, intensiv va ekstensiv yo‘llarni birlashtirishga imkon beruvchi pedagogik tizim rivojlanishi hisoblanadi. Bu pedagogikaning foydalanish imkoniyatlarini chuqur tekshirishni talab qiladi, bu esa ular turli ko‘rinishdagi har xil xarakterli va turli darajadagi pedagogik tizim tashkil etuvchilari uchrashgan nuqtada namoyon bo‘ladi.

Bo‘sh joylarini yangi texnologiyalar bilan mustahkamlab, pedagogik tizimning umumiy samarasini yaxshilashga urinsa bo‘ladi. Bunday yondashishda innovatsiya o‘ylab topilgan «tashqi» chora bo‘lib ko‘rilmaydi, balki chuqur mazmunli talab va tizimni bilish, anglab yetilgan qayta tuzish hisoblanadi.

Agar shunday nuqtai nazar bilan innovatsion chaqiriqlarga qaralsa ularda deyarli yangi jihatlar yo‘qdek tuyuladi. Jumladan, eski muammolarni hal etish uchun yangi «retsept»lar ham yo‘q. Umuman olganda innovatsion g‘oyalarga insoniyat taraqiyoti jarayoni haqidagi yangi bilimlarga asoslangan, pedagogik muammolarni hal qilishga ilgari qo‘llanilmagan nazariy yondashuvlar, aniq amaliy texnologiyalardan olingan yuqori natijalarni kiritishga majburmiz.

Pedagogika fanida berilgan g‘oyalarni ishlanganlik darajasining muvofiqlik jihatlari bo‘yicha umumiy va qisman innovatsion loyihalar miqdori, shuningdek, pedagogik amaliyotda ulardan foydalanishning tahliliy umumiy pedagogik innovatsiyalarga kiritish imkonini berdi.

1) Pedagogik fan tizimi va pedagogik amaliyotni, yangi bo‘lmagan biroq doimiy dolzarb va o‘zidan o‘quv-tarbiya jarayonini bitimlashtirishning umumiy g‘oyalari va amaliy texnologiyalarini o‘ziga mujassam qilgan.

2) Insonparvarlik pedagogikasini barcha nazariy qoidalari va amaliy texnologiyalarining yig‘indisi jamlangan.

3) Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish yangi g‘oyaviy yondashuvga asoslangan.

4) Axborotlashtirish, ommaviy kommunikatsiyalashning yangi g‘oyalari va vositalarini qo‘llashga asoslangan texnologiyalari nnovatsion texnologiyalar hisoblanadi.

Pedagogik tizimda innovatsion tuzilmalarning bosh yo‘nalishi: yaxlit pedagogik tizim; o‘quv yurti; pedagogik nazariya; o‘qituvchi; o‘quvchilar; pedagogik texnologiya; mazmun; shakl, metodlar, vositalar; boshqaruv; maqsad va natijalar. Tizim osti tuzilmalarining chuqurligi bo‘yicha innovatsion yangi kiritmalarning mohiyati, sifati va maqsadga muvofiqligi haqida xulosa qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova R.A. Boshlang‘ich ta`limda innovatsiya. -T., TDPU, 2007.

2. Yo‘ldoshev J.G‘. Yangi pedagogik texnologiya yo‘nalishlari, muammolari, yechimlari. – T., 1999

3. Назимов С.С. Педагогические инновации в национально-региональном компоненте содержания образования. –Т., “Учитель”, 2005. -№ 6. С. - 74.

4. Пугачёва Н.Б. Источники инноваций общеобразовательного учреждения. Завуч, 2005, № 3. С. -29.

5. Развитие школы как инновационний процесс: Методическое пособие для руководителей образовательних учреждений. Под ред. М.М.Поташника. - М., Новая школа, 1994. С. - 64.